

**BIZNESNI DIVERSIFIKATSIYALASHNI RISK MENEJMENT VA SAMARADORLIKKA
TA'SIRI**

Tadjibayev Azizbek Tulkunovich.

*"Farg'ona HETK" AJ. Investitsiya loyihalarini amalga oshirish bo'limi
yetakchi hisobchi.*

Milliy iqtisodiyotda muhim o'rin egallab borayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini yanada rivojlantirish hamda bu orqali ichki bozorni raqobatbardosh, sifatli va eksportbop mahsulotlar bilan to'ldirish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda buning asosida aholi daromadlarini ko'paytirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida ahamiyatga molik ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan bir qatorda, bu soha davlat byudjetiga soliq to'lov tushumlari hajmining ko'payishi va iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichi hisoblangan yalpi ichki mahsulot salmog'ining oshishiga asosiy turtki bo'lmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati jamiyatimizdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy barqarorlikning tayanchiga hamda asosiy kuchiga aylanib bormoqda.

Diversifikatsiya (lot. diversifi catio — o'zgarish, xilma-xil taraqqiyot) — korxonalar (birlashmalar)ning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining kengayishi, yangilanib turishi. Diversifikatsiya ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish, iqtisodiy foyda olish, bankrotlikka barham berish va boshqalar maqsadlarda amalga oshiriladi. Ilgari bir sohada ixtisoslashgan firmalarning (sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, moliya va hokazo.) boshqa ishlab chiqarish tarmoqlari, xizmat ko'rsatish sohaslariga, birinchi navbatda, yuqori foyda beradigan sohalarga kirib borishi ularning xo'jalik faoliyati sohalari va imkoniyatlarini kengaytiradi. Diversifikatsiya natijasida turli-tuman tovarlar ishlab chiqaradigan, xizmat ko'rsatadigan hamda ilmiy tadqiqot va ishlanmalar bilan band bo'lgan keng tarmoqli, ammo hamisha ham texnologik jihatdan o'zaro bog'lan-magan majmualar (masalan, agrosanoat majmui, o'rmonsanoat majmui) vujudga keladi va bu ishlab chiqarish diversifikatsiyasi deyiladi. Bundan tashqari uning kredit diversifikatsiya ko'rinishi ham bor (bunda kredit sifatida beriladigan kapital mablag'lar xavf-xatarni kamaytirish va yuqori foyda olish maqsadida turli-tuman ob'yektlar o'rtasida taqsimlanadi). Bunday diversifikatsiya tarmoklararo kapital konsentratsiyasi jarayoni va korxonalararo ichki beqarorlikning kuchayishi bilan bog'liq.

Biznesni diversifikatsiyalash, kompaniyalar uchun bir nechta sohalarda faoliyat ko'rsatish imkoniyatini yaratishdir. Bu, risklarni kamaytirish va

daromadlarni oshirish uchun bir qadam bo'lib hisoblanadi. Diversifikatsiya, bir kompaniyaning mevcut sohasidan boshqa sohaga kengaytirilgan faoliyat niyati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Misol uchun, mexanik uskunalarni ishlab chiqarayotgan bir avtomobil kompaniyasi, elektronika yoki energiya sohasida ham ishlab chiqarishni rejalashtirishi mumkin. Bu diversifikatsiya strategiyasi, kompaniya uchun bir necha foydali imkoniyatlarni beradi. Birinchi navbatda, agar boshqa sohadagi biznesga kirishning risklarini kamaytirasiz. Agar avtomobil sotuvlarida kuchli konkurensiya paydo bo'lsa ham, elektronika sohasida faoliyat ko'rsatib borilsa, kompaniya xavfsizligini ta'minlash imkoniga ega bo'ladi. Ikkinchi navbatda, diversifikatsiya daromadlarni oshirishga yordam beradi. Bir kompaniya faqat avtomobil sotib olishdan daromad olishni umid qilganda, avtomobillarga qo'shimcha xizmatlarni taklif qilish orqali daromadlarini oshirishi mumkin. Bu xizmatlar, avtomobillarni ta'mirlash, qurilgan sohasida xizmat ko'rsatish va boshqalar bo'lishi mumkin. Biznesni diversifikatsiyalash strategiyasining bir nechta turlari mavjud. Kompaniya yangi bir sohaga kirishi mumkin yoki mevcut sohasida yangi mahsulotlar va xizmatlarni taklif qila oladi. Boshqa bir diversifikatsiya strategiyasi esa kompaniya o'z biznes modelini boshqa kompaniyalarga litsenziyalab berish bilan bog'liq bo'ladi. To'g'ri va samarali bir diversifikatsiya strategiyasi tanlash uchun kompaniya rivojlanayotgan bozorlarni, talabni va muvaffaqiyatli sohalarni ko'rib chiqishi kerak. Shuningdek, tomonlarga zarar keltiruvchi faktorlar ham hisobga olinganida, diversifikatsiya strategiyasi yaxshi natijalarga olib keladi.

Biznesni diversifikatsiya qilish kompaniya faoliyatini turli sohalarda kengaytirishni anglatadi. Ushbu strategiya kompaniyaning daromadlari va rentabelligini oshirishga qaratilgan. Diversifikatsiya, shuningdek, turli sohalardagi imkoniyatlardan foydalangan holda risklarni taqsimlashga qaratilgan. Diversifikatsiya strategiyasi bitta bozorda yoki bitta sanoatda biznes yuritish xavfini kamaytirishi mumkin. Turli tarmoqlar bo'ylab tarqalib, biznes bir nechta bozorda faoliyat yuritishi mumkin, bu uning daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi. Masalan, avtomobil ishlab chiqaruvchisi moliyaviy xizmatlarni taklif qilish yoki ko'chmas mulkka sarmoya kiritish orqali o'z faoliyatini diversifikatsiya qilishi mumkin. Biroq, diversifikatsiyaning o'zi ma'lum xavflarni o'z ichiga oladi va bu xavflarni boshqarish muhimdir. Biznes uchun yangi tarmoqlarga kirish yangi ko'nikmalarni talab qilishi va muvaffaqiyat kafolati bo'lmasligi mumkin. Turli sohalarda iqtisodiy o'zgarishlarga duchor bo'lish xavfi ham mavjud.

Shu sababli, korxonalar diversifikatsiya strategiyalarini amalga oshirishdan oldin risklarni boshqarish uchun samarali risklarni boshqarish

rejasiga ega bo'lishi kerak. Xatarlarni boshqarish potentsial xavflarni aniqlash, tahlil qilish va ularga qarshi choralar ko'rishni o'z ichiga oladi. Risklarni boshqarish biznesning diversifikatsiya strategiyasini amalga oshirishda duch kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy, operatsion va marketing risklarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Ushbu xavflarning ta'sirini kamaytirish uchun turli xil xavflarni kamaytirish strategiyalaridan foydalanish mumkin. Bu sug'urta sotib olish, muqobil yetkazib beruvchilarni topish yoki biznes jarayonlarini takomillashtirish kabi choralarni o'z ichiga olishi mumkin.

Bundan tashqari, biznes xavflarni muntazam ravishda ko'rib chiqish va baholash jarayonini yaratishi kerak. Shunday qilib, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni oldindan aniqlash va tegishli choralarni ko'rish mumkin. Diversifikatsiya strategiyasini amalga oshirayotgan biznes uchun samarali risklarni boshqarish rejasiga ega bo'lish juda muhimdir. Ushbu reja yordamida biznes turli sohalarga kirishi mumkin, shu bilan birga xavflarni minimallashtiradi va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.

Biznesni diversifikatsiyalash, bir kompaniyaning faoliyatlarini va portfeliini o'zgartirishni va kengaytirishni maqsad qiluvchi strategiya hisoblanadi. Bu, kompaniyaning foydali bo'lgan sohalarni boshqarish yo'llarini o'rganib chiqishga imkon beradi. Diversifikatsiya risk menejmentda muhim ahamiyatga ega. Bir kompaniyaning faoliyatlarini kengaytirishidan kelib chiqadigan risklar jamoasi, bir sohada xavfsizlikdan kelib chiqqan risklarga nisbatan kichikdir. Bu, bir sohada negatv natijalar boshqa sohada foydalanuvchilar tomonidan to'lanadigan foydalanuvchilarning foydasiga o'tadi. Diversifikatsiya samaradorlikka ham ta'sir qiladi. Kompaniya faoliyatlarining diversifikatsiyalash uchun yangi bozorlarga kirish mumkinligi ochilib keladi, bu esa potentsial mijozlarga rivojlanishi va daromad oshishi uchun imkon yaratadi. Shuningdek, diversifikatsiya kompaniyaga turli sohalarda taqsimlash imkoniyatini beradi va shu bilan xususiy bozor sharoitlariga tegishli daromadning balansini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, diversifikatsiya riskni zavqlantirishga yordam beradi. Bir sohada negatv natijalar boshqa sohada foydalanuvchilar tomonidan to'lanadigan foydasiga o'tadi. Bu, kompaniyaning bir sohada yuzaga kelgan muammo yoki zararni boshqa sohada faoliyatlar orqali kompensatsiya qilish imkonini beradi.

Biroq, diversifikatsiya ham risklarni ta'sir qilishi mumkin. Bir kompaniya boshqa sohalarda yangi faoliyatlar yaratishda yo'l harakatlari bilan bog'liq muammolar va tegishli risklarga duch kelishi mumkin. Shuningdek, diversifikatsiya samaradorlikka ham ta'sir qilishi mumkin, chunki bir kompaniya kengaytirilgan portfeli bilan tashkil etilgan bozorlar uchun zararli

bozor sharoitlariga asoslangan daromadning balansini ta'minlashida muammo tug'dirishi mumkin. Biznesni diversifikatsiyalash risk menejment va samaradorlikka ta'siri bor. Diversifikatsiya risklarni zavqlantirishga va foydali bo'lgan sohalaridagi foydalanuvchilar tomonidan to'lanadigan foydani oshirishga yordam beradi. Biroq, diversifikatsiyalash ham risklarni ta'sir qilishi mumkin va samaradorlikni ham ta'sir qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.02.2021-y., 03/21/671/0093-son.
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2021-y., 03/21/689/0395-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Budget Kodeksi // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.
4. Qobulov X.A. Mahalliy budjetlarning daromad salohiyatini mustahkamlash mexanizmiga kreativ yondashuv // j. Moliya. –1/2021-son, 2020. 5-16-b.
5. Shernayev A.A, Qalandarov Z.I. Strategik rivojlanish sharoitida mahalliy byudjetlar daromadlarini takomillashtirish yo'nalishlari. «Студенческий вестник»: научный журнал. – № 20(165). Часть 6. Москва, Изд. «Интернаука», 2021. – с. 74-76 13. Shernayev A.A, Qalandarov Z.I. Sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda mahalliy byudjetlarning rolini oshirish masalalari «Интернаука»: научный журнал - № 20(196). Часть 7. Москва, изд. «Интернаука», 2021. - с. 58-60 14. Shernaev A.A. PRINCIPLES AND METHODS OF ORGANIZATION OF THE INTERNAL TAX CONTROL SYSTEM IN JOINT STOCK COMPANY. International Journal of Economics, Business and Management Studies - ISSN:2347-4378 SJIF Impact Factor(2021) :7.473, Journal DOI: 10.36713/epra1013 (Volume: 8, Issue: 4, April 2021), Pages: 43-53.